

УДК 929:902

В. В. Отрощенко

PERPETUUM MOBILE УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЇ (до 70-річчя від дня народження Ю. В. Болтрика)

Ми з ювіляром маємо нині сумнівну честь вважатися найстарішими серед штатного складу співробітниками ІА НАНУ. Юрій Вікторович працює в рідному Інституті від 1967-го, а я — від 1968 р. Проте, познайомилися ми ще раніше, улітку 1965-го, в кузові експедиційної машини, що везла нас до зони будівництва східної гілки Північно-Кримського каналу. Відтоді наші шляхи в нікому не відоме майбуття лягали рівнобіжно, періодично перетинаючись впродовж 55-ти років. Нас об'єднували та роз'єднували експедиції. Спочатку Керченська О. М. Лескова (1965—1967). Потім його ж Каховська, де Віталій протримався три сезони (1968—1970), а Юрій — лише перший з них. Юрко завжди відзначався мобільністю й жвавістю у прий-

© В. В. ОТРОЩЕНКО, 2019

нятті рішень, а я — певною загальмованістю. Тому він перескочив до Північно-Рогачицької експедиції 1969 р., а я лише 1972-го, коли вона стала йменуватись Запорізькою. Чому обидва перескочили? Бо Василь Іванович Бідзиля був людянішим, спілкувався природною мовою й у нього в експедиції дихалось вільніше, порівняно з колективом Великого Білого Начальника. Тут ніхто не вимагав гнати вал заради блискучих цяцьок і з'являлась можливість зосередитись на курганній науці. А також удосконалювати методику розкопок степових пірамід, запропоновану С. Н. Братченком та Д. Я. Телегіним (1974, с. 105—108). Ну й перенавчати начальників. Із Лесковим номер не пройшов, а Бідзиля новаціям не заважав.

Тематично ми з ювіляром розійшлися від початку. Його вабили скіфи, а мене — бронзова доба. 1967-го ми перетнулися на «Академічному» кургані біля с. Астаніне, де нас було призначено начальниками, двох на один об'єкт. Позаяк, курган виявився доби бронзи, то й копав його я, а Юрко мотався на сусідні скіфські могили, досліджувані Е. В. Яковенко. Надалі ми навчилися визначати вік курганів за зовнішніми ознаками, що полегшувало попередній розподіл об'єктів розкопок, згідно наукових уподобань. Результати багаторічних спостережень за могилами різних епох вилилися в нашу спільну доповідь щодо культурно-хронологічного та теренового розподілу курганів Дніпро-Молочанської степової області. З нею ми виступили на Другій молодіжній конференції ІА АН УРСР, вигравши перший приз у формі додаткової місячної зарплати на кожного (Отрощенко, Болтрик 1982, с. 38—46). Цей текст і досі цитують колеги, а його скіфську частину ювіляр, зрештою, розгорнув у кан-

дидатську дисертацію, в назві якої фігурує все те ж Дніпро-Молочанське межиріччя (Болтрик 2002). Щодо неї мова піде далі.

1975-го року автор очолив Запорозьку експедицію, а ювіляр — її Скіфський загін. Спільна праця тривала два сезони, будучи увінчана блискучими результатами розкопок Гюнівських могил. На 1977 р. начальник попросив у дирекції творчу «відпустку», а велику постійно діючу експедицію вперше очолив Юрій Вікторович, збагатившись у свої 28 років делікатним досвідом керівної роботи в полі, коли начальник відповідає за все. І в молодого начальника загалом вийшло. Але за рік автор дописав свою дисертацію й повернувся до керма ЗПЕ, а перед ювіляром замаячив курган мрії — Огуз, нещадно копаний-перекопаний попередниками. Так наші експедиційні шляхи розійшлися остаточно, а приязні стосунки збереглися. Ми їздили один до одного в гості, влаштували спільні святкування Дня археолога на Меотиді, обмінювались співробітниками. Жвавості контактів сприяв і той факт, що впродовж декількох сезонів водієм Запорізької експедиції працював Євген Болтрик, молодший брат Юрія.

Декілька слів про особливу любов ювіляра до великих скіфів — могил та осіб, які в них поховані. Стати реєстратором і літописцем еліт, однаково живих чи мертвих, справа як невдячна, так і небезпечна, в прямому сенсі цього слова. Репрезентанти вершків суспільства завжди тримають чимало скелетів у своїх шафах, а в контексті могил ці скелети драматично матеріалізуються. Ю. В. брав участь у дослідженнях практично всіх великих скіфських могил Степового Лівобережжя, починаючи з кінця 1960-х рр.: Другої Мордвинівської, Гайманової, Плоскої, Носаківських, Вишневої, Бердянської. А на початку 1978 р. на обрії вже замаячив Огуз — каган серед усіх царських могил.

Докопувати великого скіфа після таких авторитетних попередників як М. Веселовський, В. Рот та О. Лесков справа марудна, з непевним фіналом. Ю. В. блискуче й результативно її виконав і, відштовхнувшись від Огуза, вийшов на проблему царських могил Великої Скіфії загалом. Створена Юрієм Вікторовичем модель соціальної піраміди Скіфії другої половини IV ст. до н. е. чарує стрункою архітектурою форми, наповненою смислом змістом (Болтрик 1998, с. 89—90, табл. XXIV; 2004). Не згірше дослідник розібрався з архітектурою насипів та хитросплетінням підземних поховальних споруд, довівши конструктивну функціональність так званих «грабіжницьких» лазів та скіфських «нір» (Болтрик 1993, с. 190—196, рис. 8; 2000, с. 129—137). Понад те, ідентифікація особи, похованої в могилі Чортонлик, стала проривною в скіфській археології (Болтрик, Фіалко 1995, с. 3—13).

На тлі вражаючих здобутків дивним здається пізній захист ювіляра. Специфіка вічного

двигуна, винесеного в заголовок статті, полягає в тому, що його практично неможливо зупинити. Конкретно у випадку з дисертацією виконавець мусив би притлумити незнищенну тягу до поля, сісти та упорядкувати накопане й намислене. Але ж Ю. В., одразу після Огуза, очолив Приазовську експедицію, опустившись в дослідженнях курганів до широти Молочанського лиману та, відповідно, Азовського моря з його специфічною аурую. Автор, невдовзі після власного не надто раннього захисту, вдався до спроб, призупинення вічного двигуна задля оформлення рукопису дисертації. Для цього його слід було не випустити в поле бодай на сезон. Це майже вдалося навесні 1986 року. Але ж тут своє вагоме слово брякнув Чорнобиль. Таємний експеримент злочинної влади завершився катастрофічним екскрементом світового пттибу. Ю. В. відреагував на катастрофу блискучино, опинившись з родиною в Херсонській експедиції А. І. Кубишева. Ну що тут вдієш проти такого лиха?

Радіація потроху вщухала, Приазовська експедиція поновила свою плідну роботу ще на шість польових сезонів, а її начальник захопився пошуком легендарного емпорію Кремни на узбережжі Меотиди. Яка вже тут дисертація. Згадую відвідини експедиції ювіляра 24 серпня 1991 р. та ентузіазм колективу з нагоди відновлення Незалежності нашої держави. Ми ловили гарячу інформацію з радіоприймачів, чекаючи на омріяну віковичну мить. З приємністю маю зазначити наше спільне бачення політичних реалій України, оцінки її друзів та ворогів, а також участь у політичних акціях на захист державності.

Але повертаюсь до захисту дисертації. Виходячи з постулату, що Карфаген має бути зруйнований, а Болтрик — захищений, автор, як міг, добивався його реалізації. Зізнаюся, що в цій рутинній праці дятла, я мав щиру союзницю в особі Олени Фіалко. Зрештою, минуло ще 10 років нагадувань і клієнт реалізував своє право на захист 2002 р. Мені ж дісталась подяка «за тривале спонукання до завершення цієї роботи» на обкладинці автореферату.

Чим ювіляр мене вражав, і продовжує захоплювати й нині, так це невпинним пошуком і реалізацією експедиційних проєктів. Чимало з них лишаються нереалізованими, але, натомість, як гриби по теплому дощу зростають нові проєкти. Пригадую, зокрема, наш спільний рейд з пошуку перспективних великих скіфських могил у квітні 1997 р. Тоді ми завітали до колишнього заступника начальника Запорізької експедиції І. П. Савовського (1923—1999). Згадували з ним востаннє про спільні розкопки Плоскої, Носаківських, Гюнівських та Сахнової могил. Зранку ж виїхали в степ на пошуки загубленої Лемешевої Могили під Велику Знамянку й таки знайшли її для науки на розмоклому після весняних дощів полі. На Ма-

май-горі виявили свіжий підкоп браконьєрів під Довгу Могилу та сповістили місцеву владу й Краєзнавчий музей у Кам'янці-Дніпровській. Ще за добу ми вже оцінювали на скіфський потенціал ланцюг великих могил понад р. Висунь у Миколаївській області. На завершення пробігу оглянули могили на закинутому військовому полігоні під Бобринцем. Ювіляр піднявся на оглядову вежу понад курганним полем і скинув з неї знавсіній червоний прапор неволі. По тому інститутський водій А. Недашківський узяв курс на Київ. Це лише три доби з життя ювіляра. Виявлені та оглянуті тоді скіфські могили ще чекають на Ю. В., а можливо й інших дослідників.

Автор неодноразово згадує в цьому тексті шляхи, які то сходились, а то й розходились у взаєминах із ювіляром. А ось що нас із Ю. В. об'єднує, та це перманентний інтерес до шляхів сполучень. Мій друг, а з певного часу й кум, сформулював цю зацікавленість у концептуальному трактаті «Комунікаційні магістралі Скіфії — України» (Болтрик 2001, с. 223—229). Автор теж намагає ці ж таки шляхи ще за передскіфської доби — пізньої первісності. Ми синхронно прив'язуємо ці дороги до ланцюжків давніх могил, що їх почали будувати ще понад 6000 років назад. Святом для нас обох стала наукова конференція «Between Baltic and Black Seas. Routes IV—I Millennia BC» в польському містечку Обжистко 2007 року, де ми виступили з розгорнутими доповідями (Болтрик 2011; Отрощенко 2011). Образно кажучи, сучасні політичні, економічні, наукові проекти Балто-Чорноморської співпраці ґрунтуються на шляхах, закладених ще за діб палеометалів та раннього заліза.

У доповіді на конференції 2017 р. в Чигирині, присвяченій пам'яті О. І. Тереножкіна, ювіляр розвинув тему сходження шляхів, відбиту в топонімі «Огуз», аргументовано припустивши, що саме на перехресті шляхів і спорудили найвеличнішу могилу Скіфії. Адже на ногайському діалекті кримськотатарської мови Огуз означає Перехрестя.

Після захисту дисертації дирекція Інституту нарешті звернула увагу на креативний потенціал ювіляра, запропонувавши йому керівництво профспілкою установи. Колектив одностайно підтримав таку ініціативу й, зрозуміло, що не помилився. Ю. В. наблизив профком до людей. Серед ініціатив ювіляра особливо припали до душі передноворічні виїзди співробітників до історичних міст та містечок нашої держави. Серед них: Олевськ із Кам'яним селом, Коростень, Новоград-Волинський, Овруч, Житомир, Біла Церква, Ніжин, Батурин, Яготин. Традиція прижилась і підтримана наступним головою профспілки Андрієм Петраускасом. На нас чекають нові цікаві й пізнавальні маршрути.

Адміністративні таланти Ю. В. заіскрили новими гранями на електричному стільці го-

лови Польового комітету ІА НАНУ. Навести лад у обігу ліцензій на розкопки, вести дипломатичну війну з чиновниками Міністерства культури, відстоюючи інтереси археології, захистити пам'ятки археології від браконьєрів з металошукачами та підтримати власне археологів, а також забезпечити регулярний вихід щорічного видання «Археологічні дослідження в Україні» — це лише дециця функцій голови Польового комітету. Йому ще підпорядкований і НА ІА НАНУ, а також науково-дослідна робота у ввіреному підрозділі. Можна й треба дивуватися як Ю. В. усе це тягне, до того ж результативно.

Упродовж останніх двох десятиліть наші шляхи сполучилися ще й на підготовці археологічних кадрів. Перший її рівень — Мала академія наук на етапі фінального конкурсу археологічних розробок школярів. Завданням максимум у нас із ювіляром та головою комісії Л. Л. Залізняка є виявлення найталановитіших дітей та спрямування їх на звивисту стежку археології. Крапці з них на наших очах виростають у професійних науковців і захищають вже дисертації.

Другий рівень — Магістерська програма «Археологія та давня історія України», заснована на факультеті гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» Л. Л. Залізнякам 2000 р. Засновник залучив нас з Ю. В. до реалізації цього амбітного проекту від початку. За 20 років свого існування програма дала українській науці 28 кандидатів історичних наук. Більшість із них нині плідно працюють у базовому для держави Інституті археології НАН України, а де-хто й на створеній 2013 р. кафедрі археології НаУКМА, очоленої В. І. Ключком. Зрозуміло, що ювіляр опікується передовсім вихованням майбутніх скіфологів. Побудувавши красиву «скіфську» сім'ю з Оленою Фіалко, ювіляр, у статусі наукового керівника, доклав зусиль до успішних захистів нової сім'ї скіфологів — Оксани Ліфантій та Олександра Шелеханя. А на підході — наступні «скіфські» пари у складі Сергія Очеретного та Людмили Кармазіної, а також Олега Білінського та Аліси Дьоміної. Як не як, а вимальовується певна тенденція дуплетної підготовки скіфологів вищої кваліфікації. Душевна щедрість та воляча терплячість у становленні талановитої, а ще й норавливої, молоді, у нашого ювіляра просто зашкалюють.

Плодовитість Юрія Вікторовича проявляється і на домашньому фронті: троє дітей, четверо онуків. Усі вони таланти, але також потребують ради та поради й на кожного він знаходить децицю часу, не забуваючи й про любу дружину та легендарних батьків.

Ювілейний 2019 р. провідний скіфолог держави реалізує в звичному для себе інтенсиві. Спочатку лекції та День науки в НаУКМА. Далі запуск польового сезону в країні під невсипним

контролем Мінкульту. Квітнева пауза на яхті в Егейському морі в статусі матроса. Ну й омріяне археологічне поле на чолі низки експедицій: Канів, Арабатська стрілка, Лита Могила на Кропивниччині, українсько-польські проекти на Поділлі та Прикарпатті, вшанування професора Олександра Коська у Познані та екскурсія на скіфське городище в Закерзонні. Усе йде чітко за планом. Бракує лише часу на власний ювілей. А попереду ціла осінь — Золота осінь нашого ювіляра — Perpetuum mobile української археології. Тож щиро зичу йому стабільного здоров'я, нових сенсаційних знахідок, карколомних ідей та вдячних учнів!

ЛІТЕРАТУРА

Болтрик, Ю. В. 1993. Курган Кара-Тюбе. *Древности степного Причерноморья и Крыма*, IV, с. 183-197.

Болтрик, Ю. В. 1998. Попытка социальной стратификации Скифии второй половины IV в. до н. э. В: Кияшко, В. Я. (ред.). *Проблемы археологии Юго-Восточной Европы. Тезисы докладов VII Донской археологической конференции*. Ростов-на-Дону: Институт Открытое общество, с. 89-90.

Болтрик, Ю. В. 2000. Скифский курган как единый ансамбль. В: Гуляев, В. И., Ольховский, В. С. (ред.). *Скифы и сарматы в 7—3 вв. до н. э.: Палеоэкология, антропология и археология*. Москва: ИА РАН, с. 129-137.

Болтрик, Ю. В. 2001. Комунікаційні магістралі Скіфії — України. В: Винар, Л., Макар, Ю. (ред.). *Міжнародний науковий конгрес «Українська історична наука на порозі XXI століття»*. Чернівці, 16—18 травня 2001 р. *Доповіді та повідомлення*. Чернівці: Рута, 3, с. 222-229.

Болтрик, Ю. В. 2002. *Курганне будівництво скіфів у V—IV ст. до Н. Х. (за матеріалами поховальних комплексів Дніпро-Молочанського межиріччя)*. Автореферат дисертації к. і. н. Київ: ІА НАНУ.

Болтрик, Ю. В. 2004. Социальная структура Скифии IV в. до Р. Х., отраженная в погребальных памятниках. В: Chochorowski, J. (ed.). *Kimmerowie. Scytowie. Sarmaci*. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 85-92.

Болтрик, Ю. В. 2011. Траси торгівельних шляхів Понтійсько-Балтійського межимор'я, як напрями маршрутів експансії скіфів. *Archaeologia Bimaris. Dyskusje*, 4: Między Bałtykiem a Morzem Czarnym: Szlaki Miedzymorza IV—I tys. przed Chr., с. 397-405.

Болтрик, Ю. В., Фіалко, О. Є. 1995. Могили скіфських царів другої половини IV ст. до н. е. *Археологія*, 2, с. 3-13.

Братченко, С. Н., Телегін, Д. Я. 1974. Розкопки курганів епохи бронзи за допомогою механізмів. *Археологія*, 51, с. 105-109.

Отрощенко, В. В. 2011. Система шляхів сполучень за доби бронзи на теренах Північного Причорномор'я. *Archaeologia Bimaris. Dyskusje*, 4: Między Bałtykiem

a Morzem Czarnym: Szlaki Miedzymorza IV—I tys. przed Chr., с. 441-451.

Отрощенко, В. В., Болтрик, Ю. В. 1982. Культурно-хронологическое и территориальное распределение могильников Днепро-Молочанской степной области. В: Телегин, Д. Я. (ред.). *Материалы по хронологии археологических памятников Украины*. Киев: Наукова думка, с. 38-46.

REFERENCES

Boltrik, Yu. V. 1993. Kurgan Kara-Tyube. *Drevnosti stepnogo Prichernomoria i Krima*, IV, s. 183-197.

Boltrik, Yu. V. 1998. Popitka sotsial'noy stratifikatsii Skifii vtoroy poloviny IV v. do n. e. In: Kiyashko, V. Ya. (ed.). *Problemy archaeologii Yugo-Vostochnoy Europe. Tezisy dokladov VII Donskoy archaeologicheskoy konferentsii*. Rostov-na-Donu: Institut Otkrytoye obshchestvo, s. 89-90.

Boltrik, Yu. V. 2000. Skifskiy kurgan kak yedinyi ansamble. In: Gulyayev, V. I., Olkhovskiy, V. S. (ed.). *Skify i sarmaty v 7—3 vv. do n. e.: Paleoeology, anthropology i archaeology*. Moskwa: IA RAN, s. 129-137.

Boltrik, Yu. V. 2001. Komunikatsiyni magistraly Skifiyi — Ukrayiny. In: Vinar, L., Makar, Yu. (ed.). *Mizhnarodniy naukoviy kongres «Ukrayins'ka istorichna nauka na porozy XXI stolittya»*. Chernivtsy, 16—18 travnya 2001 roku. *Dopovidy ta povidomlennya*. Chernivtsy: Ruta, 3, s. 222-229.

Boltrik, Yu. V. 2002. *Kurganne budivnytstvo skifiv u V—IV st. do N. Khr. (za materialamy pokhoval'nikh kompleksiv Dnipro-Molochans'kogo mezhirichchya)*. Avtoreferat dysertatsii k. i. n. Kyiv: IA NANU.

Boltrik, Yu. V. 2004. Sotsialnaya struktura Skifii IV v. do R. Kh. otrazhennaya v pogrebalnykh pamyatnikakh. In: Chochorowski, J. (ed.). *Kimmerowie. Scytowie. Sarmaci*. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 85-92.

Boltrik, Yu. V. 2011. Trasy torgivel'nikh shlyakhiv Pontiy's'ko-Baltiys'kogo mezhimor'ya — napryamy marshrutiv expansiyi skifiv. *Archaeologia Bimaris. Dyskusje*, 4: Między Bałtykiem a Morzem Czarnym: Szlaki Miedzymorza IV—I tys. przed Chr., p. 397-405.

Boltrik, Yu. V., Fialko, O. Ye. 1995. Mogily skifs'kih tsariv drugoyi poloviny IV st. do n. e. *Arkheolohiia*, 2, s. 3-13.

Bratchenko, S. N., Telegin, D. Ya. 1974. Rozkopky kurganiv epokhy bronzy za dopomogoyu mekhanizmv. *Arkheolohiia*, 51, s. 105-109.

Otroshchenko, V. V. 2011. Systema shlyakhiv spoluchen' doby bronzy na terenakh Pivnichnogo Pricornomor'ya. *Archaeologia Bimaris. Dyskusje*, 4: Między Bałtykiem a Morzem Czarnym: Szlaki Miedzymorza IV—I tys. przed Chr., 4, p. 441-451.

Otroshchenko, V. V., Boltrik, Yu. V. 1982. Kul'turno-chronologichne i territorialnoe raspredeleniye mogil'nikov Dnepro-Molochanskoj stepnoy oblasti. In: Telegin, D. Ya. (ed.). *Materiali po khronologii arkheologicheskikh pamyatnikov Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka, s. 38-46.

Одержано 30.09.2019

ОТРОЩЕНКО Віталій Васильович, доктор історичних наук, професор, Інститут археології НАН України, проспект Героїв Сталінграду 12, Київ, 04210, Україна.

OTROSHCHENKO Vitalii, Doctor of Historical Sciences, Professor, Institut of Archaeology of National Academy of Sciences of Ukraine, Heroiv Stalingradu av.12, Kyiv, 04210, Ukraine.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5707-8384>, e-mail: otrok_o@ukr.net.

Каховська експедиція. Курган біля Любимівки 1968 р.

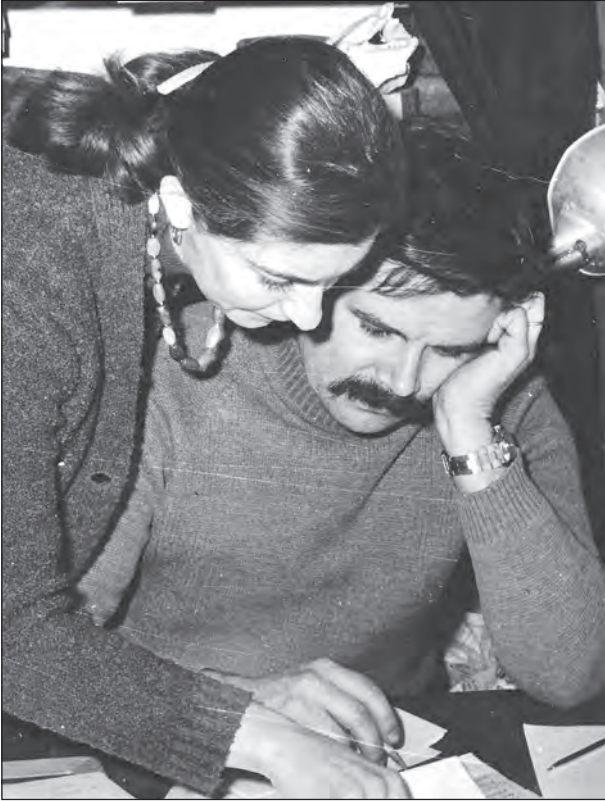
Разом з В. О. Круцом на Поліссі, 1969 р.

Разом з Д. Т. Березовцем та В. О. Круцом на екскурсії до музею народної архітектури та побуту в м. Ужгород. Конференція Інституту археології АН УРСР 1970 р.

Скіфолог в колі бронзовиків, після засідань конференції «Археологія на новобудовах...» Ленінград, 1985 р. Зліва на право: І. Ф. Ковальова, В. В. Отрощенко, В. С. Бочкарьов, Ю. В. Болтрик та В. Я. Кияшко

Разом з дружиною Оленою Фіалко в робочій кімнаті Запорізької та Приазовської експедицій. Видубичі, Братський корпус, кімната 25, 1983 р.

Поет серед археологів: Л. В. Череватенко. Видубичі, 1986 р., зліва на право: В. І. Бідзіля, Д. В. Черемісін, М. В. Ковальов Л. В. Череватенко, Ю. В. Болтрик та В. В. Отрощенко

Видубичі, 1990 р., в кімнаті скіфського відділу разом з Ренатою Ролле, Віллі Херцем та С. В. Черненком

Поділ, розкоп на Хоревій 2003 р., разом з П. П. Толочком та М. А. Сагайдаком

Острів Хортиця, 2006 р., святкування ювілею К. І. Сушка, разом з Г. М. Тоцевим та В. В. Отрощенком

Чотири покоління родини Болтриків, 2008 .

Париж. 2012. З улюбленою дружиною на оглядовій
площадці садово-паркового комплексу Трокадеро

Трешівка, 2013. Святкування 250 річчя розкопок «Литої Могили», вручення хліба з сіллю біля будинку сіль-
ради, вручає Ю. О. Долинка (голова с/р) приймають І. А. Козир та Ю. В. Болтрик

Северинівське городище
2013. Повернення з роз-
копу разом з Марціном
Лавінчаком

Іванофранківщина, огляд-
розвідка курганів кома-
рівської культури, 2015.
Разом з Мирославом Ма-
каровичем

Іванофранківщина, 2015.
Разом з Тарасом Ткачуком та Ігорем Кочкіним

Випуск магістрів-археологів НАУКМа 2017

Дні науки в НАУКМа 2018 р. Разом із В. І. Клочком, Л. Л. Залізнякам та В. В. Отрощенком

Розвідка на острові Папанін (Сиваш) навесні 2018 р. Зліва на право Р. М. Рейда, О. С. Малішевський, В. О. Плохушко, Ю. В. Болтрик та Ю. Б. Олійник

В музеї Горішніх Плавнів, 2019 р.

Випуск магістрів-археологів НаУКМА, 2019 р.

Разом з В. В. Отрощенком на площі Ринок в Познані, 2019 р.

На городищі Хотинець (Польща), 2019 р. Разом з М. Ю. Відейком, автором розкопок Сильвестром Чопеком, В. І. Клочком та В. В. Отрощенком

Виступ з привітальним словом від української делегації на урочистостях з нагоди ювілею професора Олександра Косько у Великій залі Познанського університету ім. А. Міцкевича, 2019 р.

На конференції в Обжицко (Польща), 2013 р. разом з Г. М. Тощевим, В. В. Отрощенко та Р. О. Литвиненком

В Мікенах біля гробниці Лева, 2016 р.

Видубичі, А. І. Мелюкова та Е. А. Балагурі дивляться знахідки з Огузу, 1980 р.

Дніпро, лапідарій музею Д. І. Яворницького біля статуї з Любомирівки разом з В. В. Отроценком, 2007 р.

Чешме (Туреччина) біля пам'ятнику командувача флотом Османської імперії (капудан-паши) Хасан-бею в Чесменській битві, 2007 р.

На лавах Великого театру міста Ефесу разом з І. В. Карашевич, В. В. Отроценком, Н. М. Бокій та І. А. Козир, 2007 р.

Володарськ-Волинський. Виїзна зустріч Нового 2013 року співробітниками Інституту археології. Стоять: В. В. Оторощенко, О. Є. Фіалко, О. Г. Корвін-Піотровський; сидять: Д. Н. Козак, Ю. В. Кухарчук, Г. М. Залізник, Ю. В. Болтрик, Н. М. Мінаєва, М. М. Ієвлев

Париж. 2012. На сходах Триумфальної арки в кварталі Дефанс